

УДК 222:22.015:94(477)''XI-XII''

Тетяна Вілкул

ДО КАРТИНИ ПОВСЯКДЕННОГО. ІНФОРМАЦІЯ З ДАВНЬОСЛОВ'ЯНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ КНИГИ ЛЕВІТ

Літописці, хроністи чи агіографи часом змальовують більш-менш «живі сцени з життя», які нині так поцінуються істориками. Втім, говорити, що писемні джерела з історії давньослов'янських земель доби середньовіччя, зокрема і Давньої Русі, насичені інформацією про повсякденне життя, було б величезним перебільшенням. Поняття про те, що має бути вартим чи, навпаки, не вартим серйозного ставлення й історичної фіксації, істотно відрізнялися у давнину від сучасних. До того ж, корпус оригінальних давньоруських текстів набагато менший за перекладні давньослов'янські. Відповідно, досліднику доводиться добирати матеріал, якого йому бракує, з перекладних текстів. Складність полягає передусім у тім, що йдеться власне про переклад – тобто, про спробу передати словами своєї мови оригінал, що описує інші реалії, а часто – ще й реалії іншого часу. До цього додаються й інші труднощі. Наприклад, попри те, що для X–XIII ст. фіксується досить велика однорідність побуту слов'янських народностей та спільна літературна мова, існували й регіональні особливості (які часом потрібно визначити, виходячи з тих самих текстів).

Однак, після різноманітних обумовлень та обмежень, перекладні тексти для дослідження повсякдення все ж можуть становити певну цінність. Одним із них є давньослов'янська Біблія, зокрема, Книга Левіт, де зустрічаємо згадки й описи різноманітних побутових речей. Хоча зрозуміло, що до повсякденних їх можна зарахувати з певною долею умовності. Скажімо, у записах стосовно «трѣбъ», тобто, пожертв, бачимо згадки продуктів (напр., «млинь»¹, «медъ»²...), посуду («сковрада»³, «латки»⁴...), мір («спудъ»⁵), одягу («срачица»⁶...). В описах жрець-

---

¹ Лев.7.12, Т1 арк. 95с (сігли списків див. нижче; в Архівському списку, Арх, який взятий мною за основний, тут проп.); Лев.8.26, Арх арк. 115b.

² Лев.2.1, Арх. арк. 112а (крім цього, ще у вислові «млеко и мед», однак дещо в іншому значенні; а тут, здається, використано на заміну слова «вино», бо йдеться про «квасні» й спиртні напої).

³ Лев.6.21/6.14ур., Арх арк. 114а; Лев.7.9, Арх арк. 114b.

⁴ Лев.11.35, Арх арк. 117а.

⁵ Лев.6.20/6.13, Арх арк. 114а; Лев.19.36, Т45 арк. 123, Арх проп.; Лев.27.16, Арх арк. 125d.

кої практики – назви та ознаки деяких хвороб⁷. У переліку харчових обмежень, точніше – тварин, яких дозволено або, навпаки, заборонено вживати у їжу – досить довгий список усілякої живності: тварин, птахів, плазунів та комах. За багатством і повнотою з ним можуть сперечатися хіба що Шестодневи – спеціальні твори, присвячені Шести дням творіння, та Фізіологи – описи реальних і легендарних земних створіннь. Настанови щодо сексуальної поведінки, крім власне сексуальних норм, докладно перераховують родичів різного ступеню спорідненості і т.д. Між тим на ці тексти звертають увагу явно недостатньо (почасти, тому, що прямі цитати з Левіту у давньоруських джерелах, зокрема, у літописах, досить рідкісні).

Далі читачеві пропонуються два уривки з давньослов'янського перекладу Книги Левіт: перелік харчових обмежень з гл. 11, Лев.11.1-11.31, та настанов стосовно сексуальної поведінки з гл. 18, Лев.18.6-18.24 (див. Додаток). Останній фрагмент, не виключено, вплинув на укладача Повісті временних літ (ПВЛ), посприявши укладенню тієї частини етнографічного Введення до ПВЛ, де особливо акцентується на «чистоті» або «нечистоті» звичаїв певних племен⁸.

«...Поlane бо свои^x ѿць вбычаи имуть⁹ . кротокъ и тихъ . и стыдѣньє къ снохамъ своимъ . и къ сестрамъ . къ мѣрмъ и к родителемъ своимъ¹⁰ . къ свекровемъ^b и къ деверемъ . велико стыдѣньє имѣху¹¹ . ... а древлане живаху звѣриньскимъ¹² вбразомъ . жи[в]оуще скотьски [и]¹³ . оубиваху другъ друга . ѿдаху вса¹⁴ нечисто . и брака оу нихъ не бываше . но оумыкиваху¹⁵ оу воды двѣца...»¹⁶.

Зрозуміло, припущення про те, що автор ПВЛ вибудовував своєрідну паралель до Левіту, в даному випадку не може бути абсолютно певним¹⁷. Йдеться

⁶ Тобто, «сорочка», Лев.6.10/6.3ур., Арх арк. 113d; Лев.8.7, Арх арк. 114d; Лев.8.13, Арх арк. 115a.

⁷ Зокрема, у настановленнях щодо виявлення прокази, у 13 главі, що є однією з найдовших у Левіті: «дъгна» (Лев.13.2 та ін., 'струп'), «гнои» (Лев.13.18), та ін.

⁸ Про те, що описи звичаїв племен у вступній частині ПВЛ мають цілком християнські імплікації і навіяні біблійними книгами див., напр.: *Толочко О.П., Толочко П.П.* Київська Русь. – К., 1998. – С. 18, 31 та ін.; *Tolochko Olexiy P.* The Primary Chronicle's 'Ethnography' revisited: Slavs and Varangians in the Middle Dnieper Region and the Origin of the Rus' State // Franks, Northmen, and Slavs: Identities and State Formation in Early Medieval Europe. – Turnhout, 2007. – P. 169-188.

⁹ Так Лаврентієвський список ПВЛ (Л), у Радзивілівському та Академічному (РА) – имеаху, Іпатієвському (І) – имѣху, у Хлебніковському тут лакуна.

¹⁰ Так Л, РАІ замість цього: и снохы ко (свекрове^m, І свекровамъ своимъ).

¹¹ Так Л, РАІ имоуще.

¹² Так Л, РАІ звѣрьскы^m.

¹³ У дужках – додано з РАІ.

¹⁴ Так Л, РАІ ѿдоуще все.

¹⁵ Так Л, РАІ оумыкаху.

¹⁶ ПСРЛ. Т. 1. Стп. 13, рядки 8-19; *The Povest' vremennykh let: An Interlinear Collation and Paradosis.* Ed. Donald Ostrowski [Harvard Library of Early Ukrainian Literature. Texts: Vol. X. P. 1. – Cambridge, Massachusetts, 2003]. – P. 67-70.

¹⁷ «Чистота» звичаїв, взагалі «чистота» і «скверна» обумовлювалися для християнина численними церковними правилами, у тому числі, Номоканонами-Кормчими та ін. Про використання у вступі до ПВЛ подібних пам'яток див.: *Olexiy P. Tolochko,* The Primary Chronicle's 'Ethnography' revisited. – P. 177-179.

не про точну цитату, а лише про своєрідне пригадування, цитування з пам'яті¹⁸. Втім, відомо, що укладач ПВЛ використовував численні хронографічні та біблійні тексти. Одним із джерел його інформації була Книга Левіт; у статті 1093 р. він цитує Лев.26.17-26.41, щоправда, у паремійній (службовій) версії¹⁹. Та загалом, у цитатах з перших книг Вітхого Заповіту давньоруський книжник використовував обидві головні версії біблійних книг, як паремійну, так і четію²⁰.

У слов'янських землях Біблія побутувала не як окремий том-зібрання усіх канонічних книг, а у вигляді окремих книг (Псалтир, Євангелія, Апостол), збірників сталого складу (П'ятикнижжя чи Восьмикнижжя – перші п'ять чи, відповідно, вісім книг Вітхого Заповіту²¹, Пророки...), часом потрапляючи також в інші, досить різноманітні збірки²². При цьому існувало три типи текстів: *паримійний* чи *службовий*²³, *четій* або *повний*²⁴ та *тлумачний*²⁵. Літописці, як і решта письменного і неписьменного люду доби середньовіччя, найкраще пам'ятали паримійну версію біблійного тексту, яку чули під час церковних

---

¹⁸ Інший аналогічний випадок – пор. також «стыдънѣ велико» ПВЛ, та далі у Лев.18 повторюване «стыдение» в ін. значенні, на позначення статевих органів, яке не можна «відкривати» і перелік тих із родичів, з котрими заборонено статеві відносини.

¹⁹ *Шахматов А.А.* Повесть временных лет // История русского летописания. – Т. 1. – Кн. 2. – СПб., 2003. – С. 858; *Вилкул Т.Л.* Заимствования из библейских книг Восьмикнижия в летописях XII–XIII вв. // *Ruthenica*. – Т. X. – 2012. – С. 114-116.

²⁰ Більше за все подібних біблійних цитат у Промові Філософа. В літературі висловлювалися припущення, що Промова може бути давньоболгарським текстом, запозиченим у ПВЛ, однак переважає думка про те, що вона є твором давньоруським: *Reinhart Johannes*, «Речь Философа» Повесть временных лет и ее великоморавская и преславская предыстория // *Wiener Slavistisches Jahrbuch*. Band 54. – Wien, 2008. – S. 151-169. Див. також: *Вилкул Татьяна*, О происхождении «Речи Философа» // *Palaeoslavica*. XX, 1. – Camb. Mass., 2012. – P. 1-15; Про четіі та паримійні читання з інших книг Біблії, Буття та Виходу, див.: *Вилкул Т.Л.* Текстологія Повісті временних літ. Контрольні тексти: Книга Буття у Промові Філософа // Україна в Центрально-Східній Європі. – № 11. – К., 2011. – С. 269-283; *Вилкул Т.Л.* Книга Исход в «Речи Философа» // *Средневековая Русь* Вып. 10: К 1150-летию зарождения российской государственности. – М., 2012. – С. 113-125.

²¹ При цьому П'ятикнижжя було розповсюджено на Русі, а в південнослов'янських землях відоме Восьмикнижжя: *Алексеев А.А.* Текстология славянской Библии. – СПб., 1999. – С. 27.

²² Див., напр.: *Алексеев А.А.* Текстология... – С. 27-28.

²³ Як вважається, Паримійник перекладено вже у кирило-мефодієвський час, наприкінці IX ст. *Михайлов А.В.* Опыт изучения текста книги Бытия пророка Моисея в древнеславянском переводе. Ч. 1. Паримейный текст. – Варшава, 1912. – С. ССXXXVI-ССXXXVII; *Пичхадзе А.А.* К истории четьего текста славянского Восьмикнижия // *ТОДРЛ*. – Т. 49. – 1996. – С. 10-11; Григоровичев Паримейник / Сост. Рибарова Зденка, Хауптова Зое. – Скопје, 1998. – С. I.

²⁴ Перекладено в епоху болгарського царя Симеона, в X ст. См.: *Пичхадзе А.А.* К истории четьего. – С. 10; *Thomson Francis*, The Slavonic Translation of the Old Testament // *Interpretation of the Bible*. – Ljubljana, 1998. – P. 729.

²⁵ Ці переклади зроблені у різний час. Преславським перекладом X ст. вважаються тлумачні книги пророцтв та Псалтир з тлумаченнями Феодорита Кіпрського, а тлумачна Євангелія Феоділакта Болгарського є пізнішою, поч. XII ст. Див., напр.: *Златанова Р.* Книга на дванадесетте пророци с тълкования. София, 1998 [Старо-българският превод на Стария Завет / Под общата редакция и с въведение от С. Николова. Т. 1]; огляд слов'янських тлумачних перекладів див.: *Алексеев А.А.* Текстология... – С. 35-39.

служб, однак є чимало свідчень того, що давньослов'янські й давньоруські книжники добре знали і четії версії Вітхого Заповіту²⁶.

Як уже відзначалося, слід враховувати, що маємо справу з перекладним текстом. Те, що до істинних тварин зараховані «пруги» (сарана) та «свершени» (шершні, див. далі), ще не означає, що на Русі їли комах. Аналогічно, назви родичів різних ступенів спорідненості є доволі точним перекладом з грецької (а грецька Септуагінта, своєю чергою – переклад з давньоєврейської та арамейської). Однак можна припускати, що подібні деталі привертали увагу давньоруських книжників і, принаймні, знання цих та інших текстів – той мінімальний рівень, від якого можна відштовхуватися як у спробах реконструкції реалій, так і у вивченні власне текстуальних свідчень.

Переклади залежні від вправності перекладача. Наприклад, в переліку тварин з 11-ї глави Левіту зустрічаємо кілька кальок з грецької, коли назва птаха чи плазуна транслітерована, як от дивне для вуха слов'янина «еродионъ», що означає звичайну чаплю, або «икнинъ» – шуліка (нижче у публікації текстів у таких складних випадках у примітках наведено мінімальні довідкові матеріали і вказано сучасні назви). Це, звичайно, не свідчить про те, що слов'яни не знали цих тварин. Очевидно, перекладач не мав достатньої кваліфікації і не зміг вгадати, про якого представника фауни йде мова²⁷. Трапляються і механічні та зорові помилки, типові для будь-яких видів текстів і писців різної кваліфікації. Наприклад, у тій же главі «хамелеон» перетворився на «лева», оскільки перекладач або хтось з перших переписувачів випустив першу частину слова²⁸.

Треба зазначити, що слов'янський текст Левіту вже видавався²⁹, однак видання, зазначене як «критичне», насправді зроблене на основі лише 4-х списків³⁰ двох редакцій, часто із виправленням правопису і навіть лексики рукописів³¹ та без залучення грецького оригіналу. Це впливає на вибір читань, які, на думку видавця, слід вважати початковими.

Що стосується розподілу списків давньослов'янського перекладу Восьмикнижжя на групи та редакції, у працях О.В. Михайлова кінця XIX – початку XX ст. визначено дві редакції четієго давньослов'янського перекладу Восьми-

²⁶ Читання з четієїх книг простежуються, напр., у ПВЛ, Словах Григорія Богослова (перекладені не пізніше XI ст.), в Ізборніку Святослава 1073 р., та ін.

²⁷ Він не був поодиноким у цьому. Транслітерації, напр., неодноразово зустрічаються у Вульгаті, практично в тих самих місцях. Список тварин згодом виправляли різні перекладачі під час звірки біблійних текстів та нових перекладів, однак не завжди вдало. Див. Додаток.

²⁸ У грецькій більша подібність цих двох слів, ніж у давньослов'янській мові. Χαμαιλέον 'хамелеонъ' / λέων 'львѣ'. Слід додати, у грецьких списках також трапляються помилки, однак точно такого скорочення слова немає. *Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum / Auctoritate Academiae Scientiarum Gottingensis ed. Vol. II, 2: Leviticus, ed. John William Wevers. – Göttingen, 1986. – P. 131.*

²⁹ *Die Methodbibel. Das Buch Leviticus, bearbeiter Ivan Dadiverin [Die Slawischen Sprachen. T. 4. 1995].*

³⁰ За приблизними підрахунками, на сьогодні відомо 40-50 списків П'ятикнижжя та Восьмикнижжя.

³¹ Видавець поставив за мету відновити глаголичний прототип тексту і прив'язати його появу до імені апостола слов'ян Мефодія. Щодо особливостей видання див.: *Thomson Francis, The Slavonic Translation. – P. 736-737.*

книжжя: «російську» та «південнослов'янську», окремо виділені також списки «проміжної групи»³². Цей розподіл був прийнятий наступними дослідниками³³. За моїми спостереженнями, «проміжна група» насправді є окремою редакцією, і зберігає важливі початкові читання. За списками одного зі збірників, Іудейського хронографу, я називаю її «хронографічною». Відтак, традиція П'ятикнижжя репрезентована трьома гілками рукописів. Це створює ідеальні умови для текстологічних процедур. Зокрема, існування саме трьох редакцій краще за все сприяє реконструкції спільного протографа³⁴.

Фрагменти з Левіту публікуються за трьома списками Іудейського хронографа (Арх Віл W, сігли див. нижче)³⁵, залучаються ще два списки хронографічної редакції (Т1 Т45), два списки російської редакції (Т44 Д) та три списки південнослов'янської редакції (С Р Гр). Окрім того, звірено варіанти похідної від пізньої групи російської редакції Острозької Біблії (О)³⁶. Деякі назви тварин з гл. 11 звірено також з Вульгатою та пізнішими перекладами, у складних випадках вказано сучасні назви.

ВІДОМОСТІ ПРО СПИСКИ

Архівський (Арх), РГАДА, ф. 181, оп. № 1, збір. МГАМИД, № 279, 3-а чв. XV ст.

³² См.: Михайлов А.В. Опыт... – С. 322-324.

³³ А.А. Пичхадзе, Франсісом Томсоном, О.О. Алексеевим. У працях Ф. Томсона й О.О. Алексеева «русская» редакція отримала назву «восточнославянской». Назва «східнослов'янська» стосовно цієї редакції тут не використовується, для запобігання плутанини. Річ у тім, що «хронографічна» редакція за своїм походженням також є східнослов'янською.

³⁴ Висновки щодо розподілу редакцій, зроблені на матеріалі Книги Вихід: Книга Исход. Древнеславянский перевод. Текст в хронографической редакции, с основными разночтениями из других редакций, по спискам XIV–XVI вв. / Сост. Вилкул Т.Л. (у друці). Вони підтверджуються і різночитаннями в інших книгах П'ятикнижжя, в тому числі – списках Книги Левіт. В Іудейському хронографі (Арх Віл W) тут багато власних особливостей, однак у хронографічній редакції в цілому (тобто, Арх Віл W та Т1 Т45) трапляються такі вторинні читання:

11.4 мование – зам. ж்வание;

11.14 и ктина – зам. и иктина /и ектина;

18.22 мѣжеска полоу / мужьскаа ложа – зам. женьска ложа.

У російській редакції вторинні читання такі: 11.5 проп. не;

11.9 ихъ – зам. ѿ всѣхъ;

11.15 проп. вираз: и еже подобень емоу;

11.27 ѡдѣи къ роукама ихъ – зам. ѡдѣи къ роукама . вѣ;

18.18 дод. на ню;

18.20 друга – зам. подроуга;

18.23 своємоу – зам. вьсемоу.

У південнослов'янській редакції вторинні читання такі:

11.9-10 зам. цих віршів: **И** ре^ч гѣ къ мѡисею гла . ѡ (єзерѣ^х);

11.11 мръцинь – зам. мрътвечинь;

11.15 выпла – зам. выпелица;

11.16 єжка и – зам. и еже;

11.19 видида – зам. вѣдода, та ін.

³⁵ Моя щира вдячність С.Ю. Темчину за уточнення деяких читань Віленського.

³⁶ За виданням: Острозька Біблія. / Підгот. до вид. ермн. архимандрита др. Рафаїла (Роман Торконя). – Львів, 2003–2004.

Варшавський (W), Biblioteka Narodowa, Dział zbiorów specjalnych, BOZ, сім.83, 1-а чв. XVI ст.

Віленський (Віл), Бібліотека АН Литвы, F 19-109, 1-а третина XVI ст.

Троїцький-1 (Т1), РГБ, ф. 304.І, зібр. Троице-Сергиевой Лавры, № 1, 2-а пол. XIV ст.

Троїцький-44 (Т44), РГБ, зібр. Троице-Сергиевой Лавры, № 44, XV ст.

Троїцький-45 (Т45), РГБ, ф. 304.І, зібр. Троице-Сергиевой Лавры, № 45, к. XVI ст.

Григоровичев (Гр), РГБ, ф. 87, зібр. Григоровича, № 1, сер. XVI ст.

Севастьянова (С), РГБ, ф. 270, зібр. Севастьянова, № 1 1431, поч. XV ст.

Рум'янцевський (Р), РГБ ф. 256, зібр. Румянцева, № 29, 1537 р.

МДА-12 (Д), РГБ, ф. 173.І, зібр. Московской Духовной Академии, № 12, поч. XVI ст.

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

бл. – близько

дитт. – диттографія

зам. – замість

проп. – пропуск / пропущено

реконстр. – реконструкція / реконструйовано

Помилкові читання не елімінуються, але відзначені графічно. Якщо в Арх або Іудейському хронографі в цілому (Арх Віл W) – помилкове читання, воно позначено фігурними дужками: {}; відновлені пропущені фрагменти введені у квадратних дужках: [].

ТЕКСТ

ГЛАВА 11. Арх арк. 116b-d.

11.1 Г̄ла³⁷ г̄ь^a к̄ь моисею и арроноу . рекъ^{38 b} 11.2 г̄лета с̄номъ {с̄номъ}³⁹ ійлвмь р̄к̄оуца^{40 c} . се скотъ иже г̄асти ѿ⁴¹ скотъ //116с. земныхъ .11.3 весь скотъ надвое д̄ѣла пазнокти⁴² . и копыто . копыто⁴³ надвое . и {ѿрежетъ званіа} [ѿрыжа жваніе]⁴⁴ въ⁴⁵ скотѣхъ . се да^d г̄асте⁴⁶ 11.4 разве ѿ нихъ же⁴⁷ да не асте .

³⁷ Віл арк. 133 зв.; Т1 Т45 И г̄ла; Т44 Д О И ре⁴; Καὶ ἐλάλησεν

³⁸ Т1 рекии; Т45 рекуи; ^{a-b} Т44 Д мвисею рекуи; πρὸς Μωυσην καὶ Ααρων λέγων; О к̄ь моисею і аарону г̄ла

³⁹ Арх *dit*; Віл Т45 г̄лита с̄номъ; W г̄лета с̄н̄ω^m; Т44 + Д г̄ли тако с̄н̄ω^m аарновы^m и /Д аароне^m; Λαλήσατε τοῖς υἱοῖς (Ἰσραηλ); О г̄лите с̄номъ; ^{b-c} Т1 *проп.*

⁴⁰ W рекука; Т45 *проп.*; Т44 рекъщи; Д рекоуца; О рекъше

⁴¹ Т44 Д О ѿ всѣхъ; ἀπὸ πάντων / у кількох грецьких кодексак *проп.* πάντων

⁴² Т1 Т45 Т44 Д О пазноготь; ὄπλην

⁴³ W Т1 *проп.*; Т45 копыта; Т44 О копыта; Д копытано; (ὄνουσιπῆρας) ὄνουχίζον

⁴⁴ *так* Т44 Д О; Віл ѿрежетъ жваніе; Т1 ѿрыжа жоуєть; Т45 ѿринѣа жованіи; ἀνάγον μηρκτισμόν

⁴⁵ W въ //386а.

⁴⁶ Т45 ѣсте; ^{d-e} Т1 ѣ//97с.сте . велбудъ

⁴⁷ Т45 Т44 Д О ѿ си^x; ἀπὸ τούτων

вѣригающе^{x48} жваніе и надвое делашихъ пазнокти⁴⁹ . и копытащъ копыта⁵⁰ вельбоуда^e . ѿко износить⁵¹ мованіе . сии {единъ}⁵² пазноготъ не⁵³ делить надвое нечистое се⁵⁴ вамъ . 11.6=11.5γρ. и заѿца^{55 f} ѿко жваніе вѣрежетъ^{56 g} . но пазнокти не делить надвое нечисто се вамъ 11.6=11.6γρ. ѿзва⁵⁷ . ^h {и не вѣрежетъ} [ѿко вѣрижетъ] жваніа⁵⁸ [но па³ногтїи не дѣли^т надвое]ⁱ нечисто се вамъ . 11.7 и свинїа ѿко⁵⁹ делить надвое пазнокти . и⁶⁰ не вѣрижетъ⁶¹ жваніа . нечисто вамъ⁶² 11.8 ѿ масъ ихъ да не ѿсте . и мрѣтвечинѣхъ⁶³ да не присажете нечисто⁶⁴ си вамъ 11.9 сїа не ѿсте⁶⁵ ѿ всѣхъ^{66 j} [ѿ^ж въ вода^x и в мори^x .]⁶⁷ и въ езере^x всѣмъ им же соуть^k пера . и чешоуа сїа да ѿсте⁶⁸ 11.10 и всѣмъ иже⁶⁹ нѣ^c пера . ⁱ не⁷⁰ чешоуа въ рѣкахъ и въ мори⁷¹ и въ⁷² езерѣхъ . ѿ всѣхъ ѿже износатъ воды . и ѿ всеа дѣша живоуща⁷³ въ водѣ . скверна естъ 11.11 и скверны⁷⁴ да боудѣтъ вамъ ѿ

⁴⁸ T45 вѣринѣюще^x (жеваніе); T44 Д вѣрыжоущихъ; τῶν ἀναγόντων; О иже не вѣрыжѣтъ

⁴⁹ T45 T44 О пазногтїи; Д па//110=109.зног'тїи

⁵⁰ Віл копытаще копыта; T45 копытаще копыто; T44 Д копытащихъ; ὄνουχιζόντων ὄνουχιστήρας; О а не копытатъ

⁵¹ T44 У Д не износить; (ὄτι) ἀνάγει

⁵² помилка у: Арх W + Віл T45 /Віл та мованіе, T45 мѣваніе/; T44 + Д О жванїа . нѣ /Д О но/; μηρκισμὸν τοῦτο, (ὄπλην)

⁵³ T1 пазногты не; T45 О пазног'тїи не; T44 пазнокти; Д пазногтїи; ὄπλην δὲ οὐ (διχηλῆι)

⁵⁴ Віл неч'то и се; T1 неч'ть естъ; T44 Д нечисто се; ἀκάθαρτον τοῦτο; О нечистъ сїи

⁵⁵ T1 T44 Д О заѿца; T45 заѿца; грецьк δασύποδος; Vulgata camelus

⁵⁶ T45 T44 Д (ѿко) вѣриже^t жваніе си /T44 Д вѣрыжетъ/; ἀνάγει μηρκισμὸν τοῦτο; ^{f-g} T1 і ѿзва аще вѣрыжють жваньє; О иже вѣрыжетъ жваніе

⁵⁷ T1 11.6 проп.; T45 и ѿзва; T44 Д и ѿзвъ; καὶ τὸν χοιρογρύλλιον; О після 11.4: хирогриль; Vulgata chyrogryllius; сучасна назва: даман.

⁵⁸ ^{h-i} T45 ѿко вѣриже^t жваніе но па³ногтїи не дѣли^т надвое; T44 Д ѿко пазнокти дѣлить надвое . нѣ не вѣрыжетъ жванїа /Д пазногтїи дѣлатъ/; ὄτι ἀνάγει μηρκισμὸν τοῦτο καὶ ὄπλην οὐ διχηλῆι /у кількох грецьких кодексах проп. тоῦто/

⁵⁹ T1 свинья аще; τὸν ὄν, ὅτι

⁶⁰ W (дѣлить) пазногтїи и; T1 T45 T44 Д пазноготъ надвое но /T44 пазнокти, Д пазногтїи/; (διχηλῆι) ὄπλην τοῦτο καὶ ὄνουχιζει ὄνουχας ὄπλης, καὶ (οὐκ ἀνάγει); О пазногтїи надвое , и копыто копытитъ, но

⁶¹ Віл W вѣрежетъ; T1 T44 О вѣрыжетъ; T45 //109зв. вѣриже^t

⁶² T44 Д се ва^m; тоῦτο ὕμιν; О сїа вамъ

⁶³ T1 T45 T44 Д О мрѣтвч'нѣ ихъ /T45 мрѣтвичинѣ, T44 мрѣтве//95зв.чинѣ/

⁶⁴ T1 неч'тїи (сѣ); T45 T44 Д О неч'та; ἀκάθαρτα

⁶⁵ Віл си да не ѿсте; T1 T45 си же да ѣсте; T44 У Д сїа же да не ѿсте; Καὶ ταῦτα, ἃ φάγεσθε; О и сїа да асте

⁶⁶ T44 У Д (ѿсте .) ихъ; ἀπὸ πάντων

⁶⁷ так T45 Д + T44 У /T44 У мори/; ^{j-k} T1 ѿже в водахъ . на них же; τῶν ἐν τοῖς ὕδασιν· πάντα, ὅσα ἐστὶν αὐτοῖς (περὲνγια); О ѿже въ водахъ' . всѣмъ имже сѣтъ

⁶⁸ λεπιδες ἐν τοῖς ὕδασιν καὶ ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν τοῖς χειμάρροις, ταῦτα φάγεσθε; О чешуа въ водахъ и въ морихъ , и въ езерехъ . сїа да асте

⁶⁹ T1 11.9 чешоуа . а ім же; T45 11.9 чешуа (в рѣка^x); О имже

⁷⁰ Віл W T44 ни; Д О и; οὐδὲ

⁷¹ Віл *ditm.*: (въ рекахъ) в река^x и въ мори; T45 T44 Д О мори^x

⁷² У південнослов'янських зам. 11.1-10: С (арк.145, перед цим про убрання левітїв): ...и на прьсе^x ихъ . ѿко слоужити храмоу свѣⁿнїа: zde заповѣдоуєтъ г^гѣ мѣнсею . ѿ кон^x птици и плавающи^x по вода^x не снѣдати: И ре^ч г^гѣ мѣнсею г^гла . w (єзерѣ^x); Р (арк.76.) ...ѿко слоужити храмоу свѣдѣнїа . конеⁿ за^ч . Ре^ч г^гѣ мѣнсею г^гла . w (єзерѣ^x)

⁷³ С все дѣше живоущен; Р вьсеж дѣшж живѣшжжа

масъ ихъ да не ѿсте . и мрътвечины⁷⁵ ихъ гноушаестеса⁷⁶ . 11.12 и всѣмъ иже нѣсть⁷⁷ периа ни чешной⁷⁸ . иже въ вода^x скверна естъ вамъ⁷⁹ *m* . 11.13 и сихъ *n* гноушаестеса⁸⁰ въ птица^x . и да не ѿсте ихъ^o . гноусни⁸¹ соуть . врьла⁸² и нога⁸³ . и мръскаго⁸⁴ врьла . 11.14 и ненасыти⁸⁵ . и ктина⁸⁶ . и еже подобень симъ⁸⁷ . 11.15 γρ. врана . и еже подобень ємоу⁸⁸ . 11.15=11.16 γρ. и враба⁸⁹ . и совы . и {пелепелица} [выпелица]⁹⁰ . и соухолапла . и⁹¹ еже къ симъ⁹² подобно . 11.16 и астреба⁹³ . и еже⁹⁴ к немѸ подобно⁹⁵ . 11.17 и врана ноцнаго⁹⁶ . и лилѣка⁹⁷ . [и ивеинъ .]⁹⁸ 11.18 и порфѸривна⁹⁹ . 11.19 и еродивна¹⁰⁰ . и харадриа¹⁰¹ . и еже

⁷⁴ С + Р Гр (водѣ) скврѣнави /Р Гр скврѣнавѣ/

⁷⁵ Т45 мрътв^hнѣ; С Р Гр мръцинь^h; τὰ θνησιμαία

⁷⁶ Віл Т45 Гр Р О гнушаите^c; Т44 Д да гноушаестеса; С гноушаестесе; βδελύξεσθε

⁷⁷ Т45 Т44 Д С О им же нѣ^c

⁷⁸ Віл пера ни чешнои; Т45 перья ни чешуа; Т44 Д пера ни чешоуа; С періа ни чешоуи; О пера и чешуа

⁷⁹ Т45 скверна естъ вамъ всѣ^m; Т44 Д сквернава естъ всѣ^m . (И си^x); С Р Гр скврѣнаво вамъ да боудеть всѣмъ /С всѣмъ: //1453в.; Р на берегах: zde заповѣдоуе^t гѣ мωνсеοу . ѿ кое^x птицъ плаважди по вода не ѿ^c се *ж* ѿ птица^x кои по соухѸ лѣгаж^t/; βδελύγμα τοῦτο ἐστὶν ῥῖνι; О скверна сіа естъ вамъ; ^{l-m} Т1 ни чешноа . иже в водахъ скверѣна естъ вамъ

⁸⁰ Т45 Т44 Д гнѣшаите^c; С Р Гр гноушаестесе иже /Р Гр гнѣшаитеса/; βδελύξεσθε (ἀπό); О гнушаитеса . (ѿ птиць); ^{n-o} Т1 да не ѿжѣте въ птицахъ

⁸¹ Т45 гнѣсь; Т44 Д С О гноуси; Р Гр гнѣсьны бо; βδελύγμα

⁸² Т1 Т45 Т44 Д С Р Гр О врьла / врьла

⁸³ С Р и нега; Гр и инога; καὶ τὸν γρῦλα / у кількох грецьких кодексак γρῦλα; Vulgata gypsem

⁸⁴ Віл и мерьскаго; W //386б. мръскаго; Т1 Т45 Т44 Д С морьскаго; назва тварини грецьк: τὸν ἀλκίαιετον; Vulgata alietum; за сучасною класифікацією – скопа

⁸⁵ Т45 ненасыти; Д не ѿсти; С неясити; Р нежсыта; Гр неесити; τὸν γρῦλα / у кількох грецьких кодексак τὸν γρῦλα; Lat. falconem; Vulgata milvum; за сучасною класифікацією – коршун?

⁸⁶ Т1 котина; Т45 кѣтина; Т44 Д ектина; Р иктинна; Гр истинна; ἰκτίνα; Vulgata vulturem; коршун?

⁸⁷ Віл симъ и (ворона); Т1 Т45 С Р Гр подобно к симъ и /С Гр Р нимъ/; Т44 У О Д къ си^m подобна и /Д подобно/; τὰ ὄμοια αὐτῶ καὶ

⁸⁸ Т1 *prop.* 11.15; Т45 ні еже подобно к си^m; Т44 У Д *prop.*; С Гр Р и еже поⁿбно къ сему /Р Гр немоу/; καὶ τὰ ὄμοια αὐτῶ; О враба , и врана и совы и подобнаа имъ

⁸⁹ Віл воробѣа; Т1 Т45 *prop.*; Д врабѣа; Р врапца; στρουθὸν; Vulgata strutionem; Елизаветінська Біблія – струѠа; український переклад Огієнка: струся (!)

⁹⁰ Т1 Т45 Т44 У Д О выпѣлица; С выпла; Р Гр выплѣ; λάρων; Vulgata larum; Елизаветінська Біблія – чайка

⁹¹ Т1 сухолѣплѣ; Т45 сѸхолаплѣ . и; немає грецьк.

⁹² Т1 к сему; Т45 Т44 Д С Р к нему; О имъ

⁹³ Т1 Т45 ѿстраба; Д ѿстраба; Гр ѣстраба

⁹⁴ С Гр Р ѣжка и

⁹⁵ Т1 подобно к сему; Т44 У О подобно къ немоу; τὰ ὄμοια αὐτῶ

⁹⁶ Віл ворона ноцного

⁹⁷ Д лилика; С Гр лильѣка; Р лилка; καταρράκτην; О лилика; Vulgata mergulum

⁹⁸ так Т44 У; Т1 Т45 і веинъ; Д і ивенъ; С Гр Р и воинъ; καὶ ἴβιν; О і ивина; Vulgata ibin

⁹⁹ Т45 порѠривна; Т44 С Гр Р порфиривна; καὶ πορφύριωνα καὶ πελεκῆνα καὶ κύκνον 11.19 καὶ γλαῦκα; О порѠриона . пеликана; Vulgata cygnus, onocrotalum porphirionem

¹⁰⁰ Віл Т1 Т45 родивна; Т44 Д О вродівна; ἐρωδιὸν / у кількох грецьких кодексак ἄρωδιὸν / у Lat. dod. et asida et falconem; чаплі

¹⁰¹ Т1 харадраа; Т44 У О харадрівна; Д хардівна; Р хардіриа; καὶ χαραδριὸν; Vulgata charadriion; зуйка

копытить . и¹³⁰ жваніа не жоють¹³¹ . дечисти¹³² да соуть ва^м . весь присезаа¹³³ мрѣвчина^{x134} нечисть¹³⁵ до^x вечера . 11.27γρ. весь {днѣ} [идыи] кѣ роукама . 11.27ρ. въ¹³⁶ у всѣхъ свѣрѣ^{xz} четверонозѣхъ¹³⁷ . нечисть естъ вамъ . весь присезаа мрѣвчинѣ^{x138} ^a . нечисть естъ до вечера . 11.28 [и вземлаи мрѣвчинѣ и^x .]¹³⁹ да испереть ризы своа . нечисть естъ до вечера [неч^cти си сѣ^t] вамъ¹⁴⁰ . 11.29 [сиі же ва^m неч^cти] и¹⁴¹ ^b ѿ га^л плежющихъ на¹⁴² земли . ласица . и¹⁴³ мышь . коркодиль земный¹⁴⁴ . 11.30 мѣгали¹⁴⁵ . левъ¹⁴⁶ . калавотись . ѡщеръ¹⁴⁷ крѣтица¹⁴⁸ . 11.31 си нечисти вамъ . ѿ всѣхъ гадъ иже на земли . и весь присезаа [мрѣвчинѣ]¹⁴⁹ и^x . нечисть естъ до вечера .

ГЛАВА 18, Арх арк. 120b-с.

18.5 ^a снабдите¹⁵⁰ повелѣнія моа . и вса соуды моа ^b . и да сѣтворите а . сѣтворивыи¹⁵¹ члѣк живѣ боудеть¹⁵² в нихъ . азъ есмь¹⁵³ гѣ бѣгъ вашъ . 18.6 члѣк

¹³⁰ W //387a. копытить . и; T1 ти; T45 копыта^t . ти; T44 копытить то; C Гр копить . и /Гр копытѣ;/ Р имѣжи и

¹³¹ T1 T45 (жванье не) жоу^ють; C Гр Р жветъ

¹³² Віл T1 T45 T44 Д С Гр неч^cти; Р нечиста

¹³³ Віл присезаа; T1 T45 T44 Д Гр Р присезааи; C присезааи; O прикасааса

¹³⁴ T1 T45 T44 Д O мертвечинѣ ихъ; C Гр Р мрѣцинѣ ихъ

¹³⁵ T1 T45 T44 Д С Гр Р неч^cть естъ; O нечисть бѣдетъ i

¹³⁶ *реконстр.*; T44 У Д весь ѡдыи к роукама ихъ; C Гр и весь иды^{ll} кѣ роукама; Р *pron.* 11.27; καὶ πᾶς ὃς πορεύεται ἐπὶ χειρῶν ἐν; O и вса^x иже ходитъ на лапахъ; ^{x-y} T1 вечера: **Во**

¹³⁷ T1 T44 Д Гр четвероногихъ /T44 ...гы^x/; C четвероноги^x; ἃ πορεύεται ἐπὶ τέσσαρα; O иже ходять на четырехъ

¹³⁸ T44 Д + T45 С мертвечинѣ ихъ /T45 мрѣвинѣ, С мрѣцинѣ;/ ^{z-a} Гр Р *pron.*; O прикасааса м. и^x

¹³⁹ *так* T45; T44 и взем//96.лаи мертвечиною ихъ . (да не); Д *pron. фр.* (вечера . нечистіи) С Гр Р и вземлаи мрѣциною и^x /Р взъемлаи;/ καὶ ὁ ἄρων τῶν θνησιμάτων αὐτῶν (πλυνεῖ); O и носаи мертвечинѣ ихъ да;

¹⁴⁰ T45 (веч^aра .) неч^cти си сѣ^t ва^m ; Д T44 нечистіи си^{ll} вамъ соуть /T44 естъ;/ С: **зде w** **пльзющи^x по земли . гад^x неч^cсты^x не ѡсти.** Нечисти вамъ сиі соуть; Р Гр нечиста вамъ си сѣтъ; ἀκάθαρτα ταῦτα ὑμῖν ἐστίν; O нечиста сіа бѣдѣтъ вамъ

¹⁴¹ Арх Віл W T44 *pron.*; *так* T45 С Гр Р; У нечистіи вамъ соуть; Д нечистіи си^{ll} вамъ соуть . и; Καὶ ταῦτα ὑμῖν ἀκάθαρτα; O и сіа вамъ нечиста; ^{z-b} T1 четвероногихъ . сиі же вамъ неч^cти

¹⁴² T44 Д Р O по; C Гр пльзющи^x по

¹⁴³ T1 T45 Р лисица; T44 Д ласица; C Гр лисица и; ἡ γαλῆ καὶ; O ласица , черепаха , и; Vulgata mustela

¹⁴⁴ T1 *pron.*; C земельныи . и; ὁ χερσαῖος; O земныи , пнавица ежъ (мигали)

¹⁴⁵ μυγαλῆ; Vulgata migale; землерийка

¹⁴⁶ Д левъ; C Р Гр левъ . и; χαμαιλέον; Vulgata cameleon; O хамалефонъ , бѣлка

¹⁴⁷ καλαβότης καὶ σαύρα; Vulgata stellio... lacerta

¹⁴⁸ Віл кротица; T1 T44 O кроторыа; T45 которыа; Д кроторіа; С крѣтъ; Р Гр крѣтъ; ἀσπάλαξ; Vulgata talpa; крот

¹⁴⁹ T1 прикасаа//98a.са мрѣвчинѣ; T45 присезааиаса мрѣвчинѣ; T44 Д присезааи мертвечинѣ; C Гр Р присезааи мрѣцинѣ /Р Гр присезааи;/ ὁ ἀπτόμενος αὐτῶν τεθηγκότων; O прикасааса мертвечинѣ

¹⁵⁰ Віл арк. **138**; T45 Д Р Гр снабдите вса; T44 У сѣблюдете вса; καὶ φυλάξεσθε πάντα; ^{a-b} T1 *pron.*

¹⁵¹ T1 створивыи ѡко; T45 T44 У Д Р Гр створивыи ѡ /T44 сѣтворивыи;/ ἃ ποιήσας

¹⁵² T1 T45 T44 У Д живеть; (ἄνθρωπος) ζήσεται

¹⁵³ Р Гр азъ (господь); ἐγὼ (κύριος)

чл̄коу^{154 c} своемоу¹⁵⁵ ближнемоу . да не пристоупить ^d ѿкрыти стоудѣνια¹⁵⁶ . азъ гь¹⁵⁷ 18.7 стыдѣνια ѿца своего . и стыдѣνια¹⁵⁸ м̄тре своєа да не ѿкрыєши ^e [мати бо ти е^c да не ѿкрыєши]¹⁵⁹ стыдѣνια еа^f . 18.8 стыдѣνια жены [ѿца свое^g]¹⁶⁰ да не ѿкрыєши стыдѣνια¹⁶¹ ѿца своего ^g . естъ 18.9 стыдѣνια сестры ^h своєа . ѿже ти ѿ ѿца и[ли]¹⁶² ѿⁱ м̄тре . дома роженны¹⁶³ или роженна {дома . и} внѣ¹⁶⁴ да не ѿкрыєши стыдѣνια [ихъ]^{165 j} . 18.10 стыдѣνια дщере сна своего . и¹⁶⁶ дщери [дщери]¹⁶⁷ своєа да не ѿкрыєши стыдениа ихъ¹⁶⁸ . ^k ѿко твоє естъ стыдѣνια {ихъ}^{169 l} . 18.11 стыдѣνια дщере жены ѿца твоего да не ѿкрыєши . [единого ѿца сестра ти естъ . да не ѿкрыєши стыдѣνια еа]¹⁷⁰ . [18.12 стыдѣνια сестры ѿца свое^f . да не ѿкрыєши .]¹⁷¹ 18.13 ^m стыдѣνια сестры {и} м̄тре¹⁷² своєа да не ѿкрыєши . оужика бо м̄трѣ твоє естъ^{173 n} . 18.14 стыдѣνια¹⁷⁴ брата [ѿца] своего¹⁷⁵ да не ѿкрыи къ женѣ [его]¹⁷⁶ да не вьлезєши . ^o сердобола бо ти естъ^{177 p} . 18.15

¹⁵⁴ T1 T45 T44 Д О *pron.*; Гр чл̄овѣкъ (къ); (* Ανθρωπος) άνθρωπος

¹⁵⁵ T45 Гр Р къ своєм̄; πρὸς πάντα οἰκεία σαρκὸς αὐτοῦ; ^{e-d} T1 да не приступитъ къ ближнему

своєму

¹⁵⁶ T1 стыдѣнья; T45 стүдѣνια; T44 Д О стыдѣние; Р Гр стыдѣние его; ἀσχημοσύνην

¹⁵⁷ Р Гр господь бѣ вашъ; (ἐγὼ) κύριος.

¹⁵⁸ T1 *pron.*

¹⁵⁹ *так* T45 T44 Д Гр Р О /Р ѿкрыєши ж и/; ^{e-f} T1 *pron.*

¹⁶⁰ T45 //121. жены ѿца свое^f; T44 Д О жены ѿца твое^f; γυναικὸς πατρός σου

¹⁶¹ T44 стыдѣние бо ты; Д Р Гр стыдѣние бо ти; ἀσχημοσύνη; О стыдѣние бо; ^{f-g} T1 18.8 ни жены ѿца своего . стыдѣнье ѿца твоего

¹⁶² T45 ти ѿ ѿца ли; Р Гр ти естъ оу ѿца или; σου ἐκ πατρός σου ἢ ἐκ (μητρός); ^{h-i} T44 У Д твоєа . ѿже тебѣ ѿ ѿца или /Д тобѣ... ѿца и/; О твоєа ѿже ѿ ѿца твоего и (матери твоєа);

¹⁶³ Віл T45 T44 Д роженны; W рож'ен'ны; Р Гр (домоу) вожденны; ἐνδογενούς; О роженои ѿ нихъ

¹⁶⁴ T45 рожены вна; T44 Д Гр Р О рожены внѣ; γεγεννημένης ἕξω

¹⁶⁵ T45 T44 Д О стыдѣνια и^x; ^{s-j} T1 естъ . ни сестры своєа

¹⁶⁶ Р Гр О или; ἢ

¹⁶⁷ T45 дщерь дщере; T44 Д О Р Гр дщери дщери /Р дщернаж, Гр ~рна/; θυγατρός θυγατρός

¹⁶⁸ T44 У Д *pron.*

¹⁶⁹ Віл W стыденіе и^x; T45 T44 Д стыдѣние; О стыдѣние естъ; (ὅτι σὸ) ἀσχημοσύνη ἐστίν; T1 18.10 ни дщере своего сна . ни дщере дщере своєа; ^{k-l} Р Гр ѣкоже стыдѣнье естъ

¹⁷⁰ *реконстр.*, бл. T44 У Д + T45 Р Гр /T44 У Д сестра бо ти, T45 и единого... ни ѿкрыєши, Гр Р сестра твое/; T1 18.11 ни дщере жены ѿца твоего; (οὐκ ἀποκαλύψεις) ἡμιπατρία ἀδελφῆ σου ἐστίν, οὐκ ἀποκαλύψεις τὴν ἀσχημοσύνην αὐτῆς; О единако рожены ѿ ѿца твоего , сестра бо ти естъ , да не ѿкрыєши стыдѣνια еа

¹⁷¹ *так* T45 T44 У Д + Гр Р /Гр Р ѿца своє, Р свое^f/; T1 18.12 ни сестры ѿца твоего; ἀσχημοσύνην ἀδελφῆς πατρός σου οὐκ ἀποκαλύψεις; οἰκεία γὰρ πατρός σου ἐστίν; О стыдѣνια сестры ѿца твое^f да не ѿкрыєши , из домѣ бо ѿца твое^f естъ

¹⁷² Віл T45 T44 Д О сестры м̄тре; ἀδελφῆς μητρός

¹⁷³ Віл м̄тре твоєа е^c; T45 м̄тре ти е^c; T44 У Д О м̄три ти естъ /Д ти бо/; T1 18.13 ни сестры м̄тре своєа; ^{m-n} Р Гр и да не ѿкрыєши стыдѣние сестры матере своєж жжика бо ти естъ матере и; (οἰκεία γὰρ) μητρός σου ἐστίν

¹⁷⁴ W стыденіа //398a.; T1 стыдѣнье

¹⁷⁵ T1 Гр Р О ѿца твоего; T45 T44 Д ѿца свое^f; τοῦ πατρός σου

¹⁷⁶ Віл ѿкрыєши къ женѣ ^{er-o}; T1 T45 T44 Д О ѿкрыєши . и к женѣ его; ἀποκαλύψεις καὶ πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ

¹⁷⁷ Віл *dimt.*: (сердобола) боле бо ти е^c; Р Гр бо твои естъ; ^{o-p} T1 *pron.*; συγγενῆς γὰρ σου ἐστίν; О видєши , сродни^k бо ти естъ

стыдѣнія бо невѣсты¹⁷⁸ своѣа да не ѡкрыеши . ' жена бо {брата своѣго} [с̄на твоѣго] есть¹⁷⁹ . 18.16 стыдѣнія жены брата своѣго да не ѡкрыеши^s [стыдѣніе брата ти е^c .]¹⁸⁰ 18.17 [стыдѣніе жены и дщере еа да не ѡкрыеши .]¹⁸¹ [дщере с̄на еа . і дщере дщере еа . д]а¹⁸² не поимеши ѡкрыти [стыдѣнія]¹⁸³ ' и^x . ближикы ти соуть . бесчестіе {жены} есть¹⁸⁴ " . 18.18 [жены .] на сестроу¹⁸⁵ еа не приведи ревности есть¹⁸⁶ . ѡкрыти стыдѣнія еа [пре^d нею]¹⁸⁷ . еше живеи соуще¹⁸⁸ 18.19^v и къ женѣ въ ѡлоученіе¹⁸⁹ " [не]чистотъ еи¹⁹⁰ . //120с. да не влезеши ѡкрыти стыдѣнія еи¹⁹¹ . 18.20 и къ женѣ подроуга¹⁹² своѣго . да не даси ложа с̄мене своѣго . wsk'вернитиса къ неи¹⁹³ . 18.21 и¹⁹⁴ ѡ племени своѣго . да не вдаси¹⁹⁵ работати кнсю . и да не wskверниши имени¹⁹⁶ стго . азъ гб̄¹⁹⁷ . 18.22 и с моужемъ да не лажеши {мужеска полу} [ложа женьска]¹⁹⁸ . wsk'верненіе бо есть . 18.23 и къ всемоу четвероног¹⁹⁹ . да не даси ложа своѣго . в семенени²⁰⁰ wskвернитиса в неи²⁰¹ . и жена да не станеть къ [в]семоу²⁰² четвероногоу²⁰³ . скверно²⁰⁴ бо есть .

¹⁷⁸ T1 стыдѣніе невѣстки (своѣ//102d.а); T45 Гр Р стыдѣнія невѣсты; T44 У Д О стыдѣнія невѣстки

¹⁷⁹ T44 Д с̄на твоѣго есть; Р с̄нова ти е^c; Гр ти с̄нова есть; ^{r-s} Віл T1 проп.; υἱοῦ σοῦ ἐστίν, οὐκ ἀποκαλύψεις τὴν ἀσχημοσύνην αὐτῆς; О с̄на твоѣго есть , да не ѡкрыи стыдѣнія еа

¹⁸⁰ так T45 + T44 У Д + Р Гр /T44 У бо брата ти, Д бо братъ . ти, Р Гр О брата твоѣго;/ ἀσχημοσύνη ἀδελφοῦ σοῦ ἐστίν

¹⁸¹ так T45 Гр Р О + T44 У Д /T44 У Д жены дщери;/ T1 стыдѣнія жены дщере дщере еа . да не □крыеши; ἀσχημοσύνην γυναῖκος καὶ θυγατρὸς αὐτῆς οὐκ ἀποκαλύψεις

¹⁸² так T1 О; T45 дщери еа да не ѡкрыеши дщери с̄на еа . и дщере дщере еа да; T44 У да не ѡкрыеши дщере с̄на еа и дщери еа . да; Д бл. T44 /ѡкрыеши с̄на;/ Р и дщере сыноу еа и дщерьнаа дщере еа да; Гр (ѡкрыеши) с̄на ее и дщернее дщере еа да; τὴν θυγατέρα τοῦ υἱοῦ αὐτῆς καὶ τὴν θυγατέρα τῆς θυγατρὸς αὐτῆς (οὐ λήμψη)

¹⁸³ так T1 T45 T44 Д О

¹⁸⁴ T45 T44 О бесчестіе е^c; Д бесчести есть; Р Гр безч^cтіе бо твоѣ есть; ^{t-u} T1 еа

¹⁸⁵ T45 Р Гр жены . на сестрѣ; T44 У Д О жены сестры; (ἀσέβημά ἐστιν.) 18.18 γυναῖκα ἐπὶ ἀδελφῆ

¹⁸⁶ T1 T45 (не) приводити . ревно есть /T45 рвенно;/ T44 У Д приводит на ню ревность . /Д //121зв.=120зв. на ню, О ревности;/ Р Гр приведи рьвно бо есть; οὐ λήμψη ἀντίζηλον

¹⁸⁷ так T1 T45 T44 Д О /T45 не;/ αὐτῆς ἐπ' αὐτῆ

¹⁸⁸ Віл соущи; T1 T45 T44 Д О живе сущи еі; ζώσης αὐτῆς

¹⁸⁹ W вѣ ѡлүченіа; T45 вѣ ѡлүченіи; T44 У ѡлоученіе; О ѡлүченои вѣ; Р Гр (женѣ) нечистоты еж вѣ ѡлүченіе; ^{v-w} Д (еи, еи) ихже ни ѡлоученію; ἐν χωρισμῶ

¹⁹⁰ T1 T45 T44 Д Р Гр О неч^cтоты еа

¹⁹¹ Віл свѣдениа еи; T1 T44 стыдѣніе еа; T45 Д Гр Р О стыдѣнія еа

¹⁹² T44 У Д О друга

¹⁹³ Р Гр съ неж; πρὸς αὐτήν

¹⁹⁴ T44 У Д или; καὶ

¹⁹⁵ T44 У Д Р О даси

¹⁹⁶ T45 и//121зв.мени

¹⁹⁷ T44 У Д гб̄ бѣ; (ἐγὼ) κύριος

¹⁹⁸ так Р Гр; T1 T45 мужескаа ложа; T44 У женьскаа ложа; Д О женьскаа ложа; κοίτην γυναῖκος

¹⁹⁹ T1 всемоу . д.ногуму; Д T44 У всемоу четвероногому /T44 че//104зв.твероногому;/ πρὸς πᾶν τετράπουν; О всакому четвероногому

²⁰⁰ T1 T44 Д с̄менение; T45 семнение; Р Гр с̄менение ни; σπερματισμὸν; О вѣ с̄меніе

²⁰¹ T1 T45 T44 Д О немь; Р Гр оскврѣнавитиса вѣ немь; πρὸς αὐτὸ

²⁰² T1 T45 T44 всемоу; Д всемоу; πρὸς πᾶν; О къ всакому

²⁰³ T1 .д.ногу совккуллатиса; T45 Р Гр четвероногоу с̄вокупити^c; τετράπουν βιβασθῆναι; О четвероногомѣ , ѡсквернитиса

18.24 не wsk'вернаите[са въ]²⁰⁵ всѣхъ сихъ . въ всѣхъ бо сихъ²⁰⁶ wsk'врѣнишаса
 ѡзыци . ꙗже азъ ѿженоу прѣ^л лицемъ вашимъ 18.25 wskверниса земля . и ѿда^x
 неправдоу [ихъ] е^а дѣла²⁰⁷ . и не възгодова {са мла} [земля]²⁰⁸ сѣдашихъ на
 неи²⁰⁹ . 18.26 да съхранать²¹⁰ весь законъ мои и вса повелѣния моа . и да не
 ѡск'верните ѿ²¹¹ всѣхъ гноусии²¹² сихъ населникъ²¹³ . и пребывшей²¹⁴ прих^л въ
 васъ .

РЕЗЮМЕ

Татьяна Вилкул

ДО КАРТИНИ ПОВСЯКДЕННОГО. ІНФОРМАЦІЯ З ДАВНЬОСЛОВ'ЯНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ КНИГИ ЛЕВИТ

Біблійні книги виконували функцію найважливішого нормативного фактора культури середньовічної Русі. Втім, з цієї точки зору вони вивчені недостатньо, і вплив Книги Левит найменш досліджений. У статті робиться спроба простежити сліди сприйняття давньоруськими книжниками цього вітхозавітного збірника різноманітних настанов. Публікуються також два уривки з глав 11 та 18, що торкаються сфер повсякденного: харчових обмежень та норм сексуальної поведінки.

Ключові слова: Левіт, давньослов'янські біблійні переклади, Давня Русь, повсякдення.

Татьяна Вилкул

К КАРТИНЕ ПОВСЕДНЕВНОГО. ІНФОРМАЦІЯ ИЗ ДРЕВНЕСЛОВЯНСКОГО ПЕРЕВОДА КНИГИ ЛЕВИТ

Библейские книги выполняли функцию важнейшего нормативного фактора в культуре средневековой Руси. С этой точки зрения они, однако, изучены недостаточно, и влияние Книги Левит известно менее всего. В работе сделана

²⁰⁴ T1 T45 T44 Д сквернаво; скврѣнаво; Гр Р скврѣнаво (бо то) /Р скврѣна/; ѡсерѡн; О нечисто

²⁰⁵ T44 Гр Р T1 wskврѣнитеса въ /T1 во/; T45 wskвернаите въ; ѡѡίνεσθε εν

²⁰⁶ T1 си^x //103a.

²⁰⁷ Д ихъ са дѣла; T44 У Р Гр О ихъ са ради; (ἀδικίαν) αὐτοῖς δι' αὐτήν

²⁰⁸ Віл T1 T45 не възгодова земля; W не възгдоваса //398b. земля; T44 Д Гр Р възнегодова земля; προσώχτισεν ἡ γῆ; О възненавидѣ земля

²⁰⁹ T1 неи іже пре^л вами . /далі проп. до 18.29/

²¹⁰ T45 Д Гр Р съхраните; T44 У съхранить; καὶ φυλάξεσθε

²¹¹ T45 Гр Р не створите ѿ; T44 У Д не сѣтворите; καὶ οὐ ποιήσετε ἄλλο

²¹² T45 гньсии; T44 У Д Р гноусъ; Гр гноусны^x; τῶν βδελυγμάτων

²¹³ T45 носелни^x; T44 У Д проп.; Р Гр населники; ὁ ἐχθρός

²¹⁴ T45 прибывши^x; T44 прибывши^x; Д пребывши^x; Р Гр прѣбывши^x; ὁ προσευόμενος (προσήλυτος)

попытка проследить следы восприятия древнерусскими книжниками этого ветхозаветного сборника разнообразных установлений. Публикуются два фрагмента из глав 11 и 18, затрагивающие сферу повседневной жизни – пищевых ограничений и норм сексуального поведения.

Ключевые слова: Левит, древнеславянские переводы Библии, Древняя Русь, повседневность

Tetiana Vilkul

TOWARDS THE VIEW OF THE QUOTIDIAN. INFORMATION FROM THE OLD CHURCH SLAVONIC TRANSLATION OF LEVITICUS

Bible served as the central normative factor in the medieval Rus' culture. However, this aspect of the functioning of the Biblical books is not well-researched, while Leviticus' impact is the least understood. The paper tries to trace the influences of this Old Testament collection of admonitions in the works of the Kyivan Rus' book learners. Two fragments from Lev.11 and Lev.18 are published. They concern of day-to-day life: dietary restrictions and the norms of sexual behavior.

Keywords: Leviticus, Old Slavonic Biblical Translations, Kyivan Rus', the quotidian.